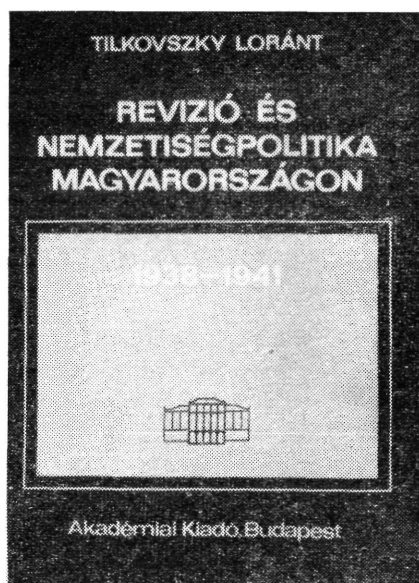

TILKOVSKY LÓRÁNT:

REVÍZIÓ ÉS NEMZETISÉGPOLITIKA MAGYARORSZÁGON (1938—1941)

(Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967, 349 o.)

Azzal, hogy az Akadémiai Kiadó a múlt év végén közreadta Tilkovszky Lóránt könyvét, régi adósság lerovására tette meg az első lépéseket. A téma — Magyarország nemzetiségi politikája a második világháború és az azt előkészítő időszak alatt, az „országgyarapítás” — szinte mindenkit foglalkoztat, aki a közelmúlt iránt érdeklődik, de sajnos eddig közhelyé csépett általánosításokon kívül többnyire még a tudományos közvélemény sem tudott részletekbe menő adatokat felmutatni.

Éppen ezért roppant nagy jelentőségűnek tartjuk, hogy ma, amikor a nemzeti tudat és általában a nemzeti kérdés körül szenvedélyes viták dúlnak — nemcsak az országon belül, hanem a szocialista országok történészkörében is —, a szerző bonckés alá veszi a „szentistváni gondolatot”, a „szentistváni nemzetiségpolitikát” és gyakorlati érvényesülésüket. Mint az előszöből kitűnik, a vállalt feladat igen sokrétű: a Magyarországhoz csatolt magyar és nem magyar lakosságú területek gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális viszonyainak elemzése, a magyar kormány és a törekvéseiket keresztező csoportok nemzetiségpolitikai elképzeléseinek, tetteinek és a nemzetiségi kérdésben ebben az időben oly fontos szerepet játszó külpolitikai összefüggések bemutatása.

A tárgyalt időszak lényegében a Szovjetunió elleni hadba lépésig terjed, de az anyag nagy mennyisége miatt már a délvidéki területgyarapodás problémáira nem kerül sor. Ennek megfelelően a mű lényegében három, a dél-szlovákiai, a kárpát-ukrajnai és az észak-erdélyi területtel foglalkozó részre tagolódik, amelyet egy Teleki Pál nemzetiségpolitikájáról, mint a korszakot reprezentáló magyar kormánytörekvéseiről szóló összegezés zár le.

Az első, Dél-Szlovákiáról szóló rész a leghosszabb és a legalaposabban kidolgozott. A szerző finoman árnyalt rajzát adja a Szlovákia bekebelezésére irányuló magyar politikának, amely hamarosan beletagozódik a német törekvésekbe. Németország tevékeny szere-

pet játszik a Csehszlovákia léte ellen irányuló belső nemzetiségi egységfront megszervezésében, majd miután az időt elérkezettnek látja, a magyar és lengyel törekvéseket is felhasználva nyíltan színre lép. Magyarország igyekszik lépést tartani az egyre merészebb németekkel, de szándékai radikalizálódását gyenge és felkészületlen hadserege miatt nem kísérik megfelelő tettek, így Hitler a bécsi döntéssel nyitva hagyja Szlovákia kérdését, arra késztetve ezzel a érdekelteket, hogy egymást túligérve fussanak versenyt a kedvezőbb eredményért. A döntés Szlovákiában és Magyarországon is gazdasági problémákat vált ki, amit egyre erősödő politikai hecckampány kísér.

A magyar kormány nem teljesíti az „atyai bánásmódról” hangoztatott ígéreteit, hanem revideálja a csehszlovák földreformot, erőszakkal torolva meg annak nacionalista intézkedéseit, új tisztviselők áradatát zúdítja az elfoglalt területre, akik visszahozzák a régi „urambátyámos” lenező modorral együtt a sovinizmust, az erőszakot. Nem kormányozni, hanem bosszút állni akarnak. Hiába rója meg Telegi a tisztviselőket a szlovákok zaklatása, a visszaélések, a sértő bánásmód miatt, az iskolapolitika intézkedései, a kormány kísérletei a szlovákok irányításának megszerzésére, illetve megosztására a pártalapításokkal, a „szlovják” mozgalommal világosan mutatják, hogy a célban, a magyarrá változtatásban mindenki egyetért. Telegi és a helyi közigazgatás, a szélsőséges körök ellentétei csak a módszerek különbözőségéből adódnak. Az elnyomó nemzetiségpolitika pedig nemcsak a Magyarországra került szlovákokat segíti a fasiszta Hlinka-párt karjaiba, hanem okot szolgáltat arra, hogy Tisoék is irredenta és sérelmi politikával leplezzék le népük előtt a németek kiszolgáltatását. A szlovák nemzeti mozgalom összképéből ezért kicsit hiányoljuk a Tisoékkal való kapcsolatok bővebb ismertetését.

A magyar kormány intézkedései azonban nemcsak a szlovákok ellen irányulnak, hanem a visszakerült magyar lakosságot is sújtják. Már az is rengeteg sűrűlódással jár, hogy a mezőgazdaságilag fejlettebb technikával termelő, jobb gazdasági és szociálpolitikához szokott emberek lényegesen súlyosabb körülmények közé kerülnek, s ráadásul ezt nehezítik a monopol-

helyzetet élvező Hangya szövetkezet, az újonnan érkezett magyarországi tisztviselők visszaélései, az igazolások, a zsidótörvények bevezetése. A gazdasági problémák átmenetileg hatalmas munkanélküliséget okoznak, és a szűkölködők sorsán nem tud számottevően javítani a köztársaság munkanélküli segélyét pótolni akaró „Magyar a magyarért” akció sem. Sajnáljuk, hogy a szerző által korábban megírt gazdasági-társadalmi helyzetet elemző fejezet lényegében megmarad az első bécsi döntés utáni állapotoknál és nem egészül ki az 1941-ig lezajló változásokkal. Ennek ellenére azonban a dél-szlovákiai viszonyoknak a gazdaságpolitikától az iskolaügyig való alapos bemutatása ezt a részt a könyv legsikerültebb oldalává teszi.

A kárpátukrán résznél viszont már néhány dolog problematikusnak látszik. Mivel a terület meghatározója az ukrán népen belül is külön szint jelentő kárpátukránság, amely szinte teljes egészében Magyarországhoz került, szembevetendő a gazdasági és társadalmi helyzet előzetes felvázolásának hiánya. Nem kapunk kielégítő választ arra, miért léteztek és létezhetnek a különböző nyelvi irányzatok, pedig a kárpátukrán társadalom rajza világosan megmutatná, hogy fejletlensége miatt a nemzettévalás folyamata, az egységes irodalmi nyelv létrejötte Kelet-Európában szinte egyedülálló módon csak a XX. században fejeződik be. Ez okozza azt, hogy a beavatkozók a maguk javára tudják kamatoztatni az elmaradottságot, és az egyes nyelvi irányzatok segítségével próbálják megvalósítani céljaikat. A pártalakulások is magukon viselik a nyelvi harc jegyeit, ami jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy Csehszlovákia külső bomlasztóinak uszályába kerüljenek. S e küzdelem alól a Szociáldemokrata Párt sem kivétel, mint a szerző tévesen írja (150. o.), hiszen egyik vezetője miniszter lesz Volosin németek támogatta, ukrán irányzatú „autonóm” kormányában, több tagja pedig az UNO vezetőségébe kerül.¹

A németek rövid közjáték után 1939 tavaszán elejtik Kárpát-Ukrajna veze-

¹ UNO: Ukrainszk'e nacional'ne ob'ednannja, a Volosin-kormány fasiszta egységpártja. *Szirkó P. Sz.*: Borot-ba kommunisztiv Zakarpatnja proti pidzstupiv burzsuznih partij v 1938–1940 rokah. *Uzshorods'kij derzsavnij universzitet. Tezi dopovidej...* 1962. 32. o.

tésük alatt történő önállósulásának gondolatát, és engedélyezik Magyarországnak a bevonulást. Az azonban nem valószínű, hogy Lengyelország számára akar gesztus lenni (160. o.), hiszen a november 20-i magyar akció letiltása, majd Beck külügyminiszter sikertelen januári tárgyalásai után már túlságosan elmérgesedett a német—lengyel viszony, hanem inkább Magyarország megnyerésére irányul. Teleki határozottan készülődik Kárpát-Ukrajna megszerzésére, s az engedély megtagadása esetleg változtatna a magyar kormánypolitikán, míg megadása nemcsak a Németország számára tett további engedményeket, a belső németbarát csoportok erősödését, hanem Szlovákia megfélemlítését és teljesen engedelmessé formálását eredményezheti. Ugyanakkor alkalmat nyújthat Hitlernek, hogy a román kormány Kárpát-Ukrajna egy részét igénylő törekvése következtében még jobban elmérgesedett magyar—román ellentét segítségével fokozza Romániába történő gazdasági-politikai behatolását.

Miután Magyarország elfoglalja Kárpát-Ukrajnát, természetesen nem teljesíti az autonómiára tett ígéreteket. A szerző rendkívül részletes és plasztikusan megrajzolt képet ad az autonómia kérdése körül folyó küzdelemről, ahol rengeteg szándék és vélemény ütközik össze a kárpátukrán polgári vezetőktől a nyilasokig. Maga Teleki szeretne autonómiát adni, hogy leszerelje a kárpátukrán elégedetlenkedőket, de hiába igyekszik tervében minden lehető módon biztosítékot nyújtani az elszakadás ellen, az uralkodó osztály sovíniszta többsége még így is meggátolja létrejöttét. A szerző jól ábrázolja a külpolitikai eseményeknek az ügy sorsára tett hatását. Látjuk, hogyan ijeszti meg és készletti gyorsabb mozgásra mind a magyar, mind a kárpátukrán polgári vezetőket, s forradalmasítja ugyanakkor a kárpátukrán népet a Szovjetunió szomszédsága, majd hogyan igyekeznek háttérbe szorítani az autonómia gondolatát a Románia elleni készülődés ürügyén. 1940. augusztus 30-án a második bécsi döntéssel egy időben Kozma Miklóst nevezik ki új kormánybiztosnak, aki dinamikus tevékenységbe kezd. Igyekszik lecsillapítani a forrongó kárpátukrán népet, megkísérelve a gazdasági helyzet javítását és lépéseket tesz a népnyelv irodalmivá emelése ér-

dekében; remélve ezzel azt, hogy a kárpátukránokat így teljesen magyar befolyás és irányítás alá vonhatja. Közben bekövetkezik a Szovjetunió elleni támadás, s ez végre alkalmat nyújt a magyar vezető köröknek az autonómia-terv végleges elsüllyesztésére.

Az autonómia sorsának ábrázolása után egy gazdasági, szociális, kulturális viszonyokról szóló túl rövid, és ezért nem szerencsésen sikerült fejezet zárja le a kárpát-ukrajnai részt. Rövidsége miatt statikusan ábrázolja az 1939 tavaszától 1941-ig terjedő időszakot, és nem tükrözi a külső események, valamint Kozma megbízatása következtében végbement változásokat. Bár a közellátási viszonyok egyre romlanak, a későbbi időszakra már nem áll a munkaalkalmak megcsappanása. (238. o.) A háborúval fenyegető ellentétek miatt minimálisra csökkent fabehozatal pótlására hatalmas méretekben emelkedik a fakitermelés, hadászati út- és laktanyaépítkezések, duzzasztómű létrehozásának előkészületei kezdődnek meg.² A hadikonjuktúrával és Kozma kinevezésével változik a nemzetiségpolitika, fokozódnak a magyarosító intézkedések, amelyekről szívesebben hallanánk bővebben, mint pl. a kárpátukrán származású katonáknak magyar környezetbe való helyezéséről, vagy az iskolapolitikáról, az iskolák, tanárok és tanulók nemzetiségi megoszlásáról, valamint a nyelvhasználat kérdéséről. Egyébként a magyarosító intézkedések közé sorolnánk a „Testvérközösség” mozgalmat is, amelynek célja nem elsősorban a gyermekmunkaerő biztosítása volt, mint a szerző írja (239. o.), hanem a magyar népben több helyen hagyományként élő „cseregyerek” gondolatra támaszkodva a „magyar szóra” tanítás, a magyarbarátságra nevelés.

A harmadik, az Észak-Erdélyről szóló rész már lényegesen rövidebb az előző kettőnél, mivel az időhatár miatt itt éppen csak a revízió útjáról és az új szerzeményben való elhelyezkedésről eshet szó. A szerző bemutatja, hogyan irányította a magyar kormány az erdélyi magyar kisebbség vezetőit függetlenül a nép érdekeitől. Kárpát-Ukrajna megszerzése után Magyarország teljes erejével a Románia elleni támadásra áll át, és bár Teleki hangoztatja

2. Statisztikai Tudósító, 1940. április 4., 3. o.; Magyar Statisztikai Évkönyv, 1940. Budapest, 1942. 79 o.

a kormány önállóságát és semlegességi törekvéseit, a magyar vezetők jobban ragaszkodnak a revízió, mint az előbbi gondolatok megvalósításához. Hiába ad most már jelentős engedményeket Románia a magyar kisebbségnek, a magyar vezetők a német hatalom árnyékában is csak a revízióval törődnek, s ezzel elősegítik a romániai németbarát csoportok erősödését. Németország is ezt akarja, ezért, amikor úgy látja, hogy a magyarok túl hevesek lesznek, igyekszik visszafogni őket, s végül megosztja Erdélyt a két ellenfél között.

Már a magyar csapatok bevonulása is incidensek sorozata között játszódik le, majd rendre felütköztek azok a problémák, amik a többi visszacsatolt területen: elkezdődik az anyaországi tisztviselők rohama, itt is bevezetik a zsidótörvényeket és megindul a „viszszamagyarosítás”, a románok üldözése. Teleki ugyan okult az eddigiekben szerzett tapasztalatokon, és néhány kérdésben igyekszik kiküszöbölni az ütköző pontokat, így jobb iskolapolitikai intézkedéseket hozat, nem akar igazoló eljárásokat folytatni, de szándékai, melyek amúgy sem elégtenék ki a román nemzetiséget, rendre megtörnek a magyar közigazgatás sovínizmusán, ami tovább élezi a magyarok és románok, Magyarország és Románia közti viszonyt. S ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a szerző által említett dél-erdélyi munkások nem egyszerűen munkanélküliek, hanem a magyar sovínizmusra hasonló üldözéssel válaszoló román politika kiüldözöttjei voltak. A román irredentát a németek is támogatják, így a magyar kormány Dél-Erdély megszerzése — melyről továbbra sem hajlandó lemondani —, illetve Észak-Erdély elvesztésétől való félelem miatt 1941 áprilisában a Jugoszlávia elleni támadással rá lép a háborúba csúszás végzetes útjára.

Befejezésül a szerző összegezi Teleki nemzetiségi politikájáról szóló véleményét: az általa képviselt „szentistváni nemzetiségpolitika” eleve kudarcra volt ítélve, mert nem tudott olyan jogokat nyújtani az uralma alá került és nemzetileg öntudatosná vált népek számára, melyekkel azok beérték és beérhették volna. De kudarcra volt ítélve azért is, mert a több mint húsz éven át nevelt sovínizma közvélemény még ezeket a nem kielégítő engedményeket sem volt hajlandó elfogadni.

Összefoglalóan az egész műhöz — mivel a szerző maga is jelzi, hogy folytatni fogja — még néhány megjegyzést kívánunk fűzni. Rendkívül nagyra értékeljük a magyar kormány és a vezető körök nemzetiségi politikáról vallott elképzeléseinek, szándékainak és azok gyakorlati megvalósulásának ábrázolását, de jó lenne, ha ezt a gazdasági és társadalmi viszonyok pontosabb rajza kísérné. Eléggé érezni a statisztikai források felhasználásának hiányát, bizonyos mértékig még a legszebben kidolgozott szlovák részen is. Nem tudjuk meg a lakosság pontos számát, foglalkozási, társadalmi megoszlását, népmozgalmi jellemzőit, pedig ezek fontos összetevői mind a gazdasági, mind a politikai helyzet alakulásának. Ugyancsak ismeretlen a nemzetiségek száma és aránya. Nagyobb figyelmet kellene szentelni az elnemzetlenítésben oly nagy szerepet játszó közigazgatás, nyelv és iskolapolitika statisztikai bemutatásának, több mezőgazdasági és iparstatisztikai adat közzétételére lenne szükség. Szívesen látnánk a csehszlovák földreform magyar revíziójáról szóló fejezethez hasonlóan bővebb összevetéseket az előző korszakok burzsoá nemzetiségi politikájával is. Hiányoznak a közigazgatási és nemzetiségi térképek. Ezek alkalmazása jobban megértetné az olvasóval a nemzetiségi viszonyokat és egyben elkerülhetővé tenné olyan hiba ejtését, hogy a Székelyföldnek egyáltalán nem volt vasúti összeköttetése Észak-Erdély felé. (290. o.) Kifogásoljuk továbbá a német külügyminisztériumi iratok mellett a magyar külügyi anyag mostoha kezelését, amely több hibát eredményezett: pl. a németek elnézték Kelet-Szlovákia megtámadását (159. o.), holott Sztójay berlini magyar követ világosan tudósít az engedélyről,³ vagy a bukaresti német követ jelentése alapján a szerző valószínűsíti, hogy az 1939 augusztusában lezajlott Románia elleni magyar katonai előkészületek a németekkel történő megegyezésen alapszanak (267. o.), majd a következő oldalon ezzel ellentmondó adatokat közöl, vagy szerrinte a lengyel határ felől is bevetettek magyar szabadcsapatokat (151. o.), holott ez csak terv maradt, nem is beszélve próbált dátumhibákról, mint Bródy és a fogságba esett szabadcsapatosok

³ OL. KÜM. számjel 1939, bejövő Berlin, 1939. március 28.

március elején és együtt szabadultak (164. o.), vagy Fenczik október végén szökött Magyarországra (151. o.).

Az itt elmondottak azonban alapjában véve nem kisebbítik a mű értékét. A szerző egy még járatlan terepen vállalta magára az úttörés nehéz feladatát, s ennek dacára biztos kézzel nyúlt az egymással összegabalyodott nacionalizmusok eseményeinek sűrűjébe, és választotta ki belőlük a lényegeseket, a jellemzőeket. A komoly mennyiségű

adat és azoknak marxista szellemű igen igényes feldolgozása nagy segítséget jelenthet a nemzeti önértet tisztázásában, a még sok helyen mindig élő és ható nacionalizmusok elleni harcban, és így a szakembereknél jóval szélesebb körben kelthet figyelmet. Éppen ezért sajnálatos, hogy a könyvet a kiadó viszonylag borsos áron és csak igen kevés, mindössze 1200 példányban bocsátotta közre.

Faragó Tamás